

بررسی تحولات نهاد آموزشی قزوین (۱۲۹۹ - ۱۳۲۰ ش) و انعکاس آن بر هنر معاصر قزوین

چکیده

نهادسازی جامعه ایران در ابعاد مختلف فرهنگی و اداری که با انقلاب مشروطه آغاز شد، در مقطع زمانی ۱۳۲۰ - ۱۲۹۹ شتابی تازه گرفت و با جدیت دنبال شد. در بازده زمانی مذکور بنیاد نهادهای جدید فرهنگی قزوین نیز ریخته شد. یکی از محورهای اساسی سیاست فرهنگی حکومت رضاشاه در راستای سیاست مدرن‌سازی، نوسازی در حوزه آموزشی است که در نظام آموزشی قزوین در مقطع مذکور دگرگونی‌های گسترده‌ای ایجاد کرد و بخش عمده آن به بعد کمی (احداث مدارس جدید و افزایش تعداد دانش‌آموزان) مربوط بود ضمن اینکه در بعد محتوایی نیز (مواد درسی و سرفصل‌های آموزشی که بیشتر جهت نهادینه کردن حس میهن‌پرستی و... بود) شاهد تغییراتی هستیم. با وجود تحول در ساختار آموزشی، به واسطه سیاست آمرانه و شتاب‌زده که با بافت سنتی در تقابل بود، باعث شد مطالبات مورد انتظار به طور کامل محقق نشود. نهاد فرهنگی آموزش در قزوین محور مطالعه در پژوهش حاضر است که در این تحقیق با روش توصیفی - تحلیلی مورد بررسی قرار می‌گیرد. یافته‌های پژوهش حاکی از گسترش نظام آموزش و مدرسه‌سازی در دوره پهلوی است، بقایای معماری برخی از این مدارس حاکی از تأثیر این تحول بر معماری قزوین در دوره معاصر است.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی تحولات نظام آموزشی قزوین در دوره معاصر.
۲. بررسی تأثیر مدرسه‌سازی قزوین در دوره پهلوی بر هنر معماری این دوره.

سؤالات پژوهش:

۱. تحولات نظام آموزشی دوره پهلوی در نهضت مدرسه‌سازی در شهر قزوین چه بازتابی داشت؟
۲. هنر معماری شهر قزوین چگونه در مدرسه‌سازی دوره پهلوی چه بازتابی یافته است؟

کلیدواژه‌ها: نهاد آموزشی، قزوین، دوره رضاشاه، هنر معاصر.

مقدمه

شناخت تاریخ محلی با وجود مشکلات و سختی‌های دسترسی به اسناد و مدارک، یکی از راه‌های شناخت کلی تاریخ ایران در ادوار مختلف تاریخی است. سیر تحول نهادهای اداری - فرهنگی قزوین در ادوار مختلف تا دوره مشروطه به تأسی از تحولات ایران را می‌توان به حرکات تکاملی توجیه کرد که هر حلقه نو صورت کامل شده و دستاورد پیشینیان است. طبعاً نهادهای اداری - فرهنگی یک ملت نیز همچون سایر ابعاد وجودی جامعه، پیوسته در مسیر یکنواخت حرکت نمی‌کند بلکه در طول مسیر تکاملی خود دچار ضعف‌ها، بحران‌ها و گاهی افول‌ها نیز می‌گردد. نظام آموزشی جدید در قزوین با فرایند اصلاح‌گری و ایجاد نهاد مدارس نوین در دوره قاجار و از انقلاب مشروطه تا سال‌های آغازین حکومت پهلوی (۱۳۰۶ش) را دوره زمینه‌سازی نظام آموزشی نوین می‌توان لحاظ کرد. از سال ۱۳۰۶ش، اقدام آغازین برای همگانی‌کردن آموزش و حاکمیت عملی دولت بر آموزش که مدرسه به‌عنوان ابزار تحقق اهداف حکومت - قدرت مطلقه دولت و پادشاه، جایگزینی ملی‌گرایی به‌جای دین‌گرایی و مدرن‌سازی ایران - است. گرچه مشروطیت، سر آغاز تأسیس نهادهای جدید در ایران است اما بنیاد نهادهای جدید اداری - فرهنگی در دوره اول پهلوی ریخته شد؛ زیرا بحران‌های سیاسی و اقتصادی دامنه‌دار پس از مشروطیت، مجال برنامه‌ریزی را از تصمیم‌گیرندگان در دولت و مجلس ربود و همان تصمیمات گرفته شده نیز بنابر تنگناها و ضرورت‌های موجود عمدتاً به حوزه‌های سیاسی و اقتصادی محدود شد و بنابراین برنامه‌ریزی گسترده اداری - فرهنگی به دوره پهلوی موکول گردید. نیاز به نوسازی یک عامل اساسی در این مقطع حساس از تاریخ ایران بود؛ چراکه به‌واسطه ارتباطات گسترده با جهان غرب و در برخورد با تجدیدی که از دوره قاجاریه شروع شده بود و در پی انقلاب مشروطه و خواست عمومی مردم، ضرورت ایجاد نهادهای جدید اداری - فرهنگی در کشور بیش از پیش احساس می‌شد. همچنین آگاهی گسترده‌ای که در جامعه پس از انقلاب مشروطه در میان اقشار مختلف مردم و حاکمان مبنی بر ضرورت نوسازی کشور و مقایسه وضعیت کشور با غرب و مشاهده عقب‌ماندگی ایران ایجاد شده بود لزوم اصلاحات را دوجندان می‌کرد. با گسترش آگاهی در این دوره، ایجاد نهادهای جدید لازمه پیشرفت کشور دانسته شد.

در زمینه نظام آموزشی تغییرات چشمگیری صورت گرفت. درواقع، تحول آموزشی و احداث مدارس جدید شامل نخستین برنامه‌های دولت برای نوسازی کشور بود. در خاطرات شخصی رضاشاه به کرات لزوم تحول نحوه آموزش و مدرنیزه کردن آن در کشور اشاره شده است. این دغدغه عملی شد. ازجمله در قزوین مدارس متعددی به شکل مدرن مورد بهره‌برداری قرار گرفت و نهاد آموزشی قزوین نیز به‌دنبال سیاست‌های اصلاحی شورای عالی معارف مصوب ۱۳۲۰ش در حوزه نظام آموزشی تغییر کرد.

بررسی پیشینه پژوهش حاکی از این است اثر مستقلى با این عنوان به رشته تحریر درنیامده است. در بازه زمانی مورد بررسی برداشت‌های متناقض و گاه متضادی ارائه شده است که البته خالی از تعصبات و روح سیاست حاکم

بر جامعه نیست لذا در این پژوهش سعی شده براساس اسناد موجود بررسی و تحلیل تحولات آموزش و فرهنگ قزوین براساس واقع گرایی و بدون پیش داوری انجام گیرد. مطالب این پژوهش با استفاده از کتاب‌های اصلی و تحقیقی، اسناد، خاطرات، روزنامه‌ها و تا حدودی تاریخ شفاهی و مصاحبه جمع‌آوری و به نگارش در آمده است.

نتیجه‌گیری

نوسازی در نظام آموزشی یکی از پر دامنه‌ترین اقداماتی بود که در چارچوب سیاست‌های حکومت پهلوی در ایران به اجرا گذاشته شد. آموزش و نهاد آموزشی همسو با سایر نهادهای فرهنگی - اداری در مقطع زمانی ۱۳۲۰ - ۱۲۹۹ش در راستای تشکیل دولت مطلقه مدرن دچار تغییر و تحولات جدی گردید. این تحولات در ابعاد کمی، انسانی و کیفی قابل توجه است. با متمرکز شدن سازمان‌های فرهنگی و آموزشی در این دوره حکومت رضاشاه به تنها عامل سیاست گذار تبدیل شد؛ درواقع، اساس سیاست‌های آموزشی دولت در دوره رضاشاه بر سه خط مشی اصلی یعنی تجدد، تمرکزگرایی و ملی گرایی استوار بود.

با بررسی نظام آموزشی قزوین در مقطع زمانی ۱۳۲۰ - ۱۲۹۹ش. زمینه گسترش و نظام‌مند ساختن آموزش به اجرا درآمد. با تصویب قانون آموزشی جدید، مدارس متعددی ایجاد شدند؛ چراکه رضاشاه از جمله عوامل تأثیرگذار در پیشرفت کشور و فاصله گرفتن از جامعه سنتی را در آموزش جدید دید و سعی کرد با ارائه آموزش جدید در مدارس و توجه زیاد به این امر در مقابل تضعیف متولیان آموزش سنتی در جهت هرچه بیشتر به سبک اروپاییان درآوردن کشور گامی بس بزرگ بردارد. لذا در قزوین نیز مانند دیگر شهرهای کشور تغییرات در نظام آموزشی و تأسیس مدارس جدید قابل توجه بود؛ البته گسترش کمی آموزش و پرورش در قزوین باتوجه به سیاست‌های کلان آموزشی دوره رضاشاه و نیز تربیت افراد همسو با سیاست‌ها و اندیشه‌های حکومت پهلوی اول اجتناب‌ناپذیر بود اما باتوجه به گزارش اسناد، بافت سنتی جامعه، فراهم نبودن امکانات لازم از جمله بودجه کافی و کادر آموزشی از موانع عمده این تحول فرهنگی بودند. پیامد شتاب زده تحول نظامی آموزشی بروز دوگانگی در ظاهر و باطن گردید؛ چراکه این تغییر با بافت سنتی سنخیت نداشت.

آنچه از بررسی نهاد آموزشی در این بازه زمانی به دست می‌آید این است که آموزش و پرورش نوین در مدارس قزوین باعث گسترش زبان و ادبیات فارسی و ترویج ارزش‌ها و افکار تجددگرایانه و نمادهای ملی شد اما از این نظام آموزشی تمامی طبقات و اقشار به یکسان بهره‌مند نشدند؛ به علاوه این نظام به دنبال سیاست‌های پهلوی در تقلید از جوامع غربی از سوی گروه‌های سنتی به‌ویژه روحانیون به عنوان پدیده‌ای کفرآمیز تلقی می‌شد. بنابراین نظام آموزشی جدید گرچه از یک سو به یکسان سازی اجتماعی و فرهنگی در میان برخی از اقشار شهری قزوین کمک کرد ولی به نوبه خود زمینه‌های تشدید شکاف‌ها و تعارضات اجتماعی و فرهنگی را نیز به وجود آورد که اکثر مردم قزوین به خاطر مقید بودن به اعتقادات مذهبی در برابر این نظام جدید تقلیدی واکنش نشان دادند. با این وجود، نظام آموزشی شکل گرفته در دوره رضاشاه با تغییرات نسبی تداوم یافت. حضور روحانیون، زنان با

پوشش مناسب از پیامدهای نوسازی نظام آموزشی شد. سرانجام سخن اینکه در مقطع مورد بررسی، آموزش و پرورش در قزوین از نظر کمی و تا حدودی کیفی نسبت به گذشته پیشرفت قابل ملاحظه‌ای داشت و این پیشرفت در توسعه و آبادانی این شهر که گذرگاه و محل اتصال شهرهای مهم کشور بوده مؤثر بوده و سبب جذب گردشگران زیادی به این منطقه شده است. این تحولات در راستای مدرسه‌سازی مقارن با ورود مظاهر فرهنگی غرب در معماری مراکز آموزشی این دوره در شهر قزوین مشهود است.

منابع و مآخذ:

آشنا، حسام‌الدین. (۱۳۸۴). از سیاست تا فرهنگ، سیاست‌های فرهنگی دولت ایران (۱۳۰۴-۱۳۲۰) تهران: سروش.

الول ساتن، ال.پی. (بی‌تا). رضاشاه کبیر یا ایران نو، ترجمه: عبدالعزیز صبوری، تهران: انتشارات تابش.

امینی، علیرضا. (۱۳۸۲). تحولات سیاسی و اجتماعی ایران در دوران پهلوی، تهران: نشر قومس.

ترابی فارسانی، سهیلا. (۱۳۷۸). اسنادی از مدارس دختران از مشروطیت تا پهلوی، تهران: انتشارات اسناد ملی ایران.

خلیلی‌خو، محمدرضا. (۱۳۷۳). توسعه و نوسازی در دوره رضاشاه، تهران: جهاد دانشگاهی.

دبیرسیاکی، محمد و صفاری، ابراهیم. (۱۳۸۰). تاریخچه فرهنگ و مدارس سرزمین قزوین بر مبنای تعلیمات نوین. دوره ۱۲۸۱ تا ۱۳۲۰ خورشیدی، تهران: حدیث امروز.

دلفانی، محمود. (۱۳۸۲). اسناد سازمان پیشاهنگی ایران در دوره رضا شاه، تهران: کتابخانه ملی ایران.

دولت‌آبادی، یحیی. (۱۳۶۱). تاریخ معاصر یا حیات یحیی، تهران: نگاه.

رودی، مانی. (۱۳۸۷). آموزش و پرورش در دوره رضاشاه، رضاشاه و شکل‌گیری ایران نوین (مجموعه مقالات)، ترجمه: مصطفی ثاقب‌فر، تهران: نیل.

سالور، قهرمان‌میرزا. (۱۳۷۴). روزنامه خاطرات عین‌السلطنه، به کوشش مسعود سالور و ایرج افشار، تهران: انتشارات اساطیر.

قاسمی، پویا. (۱۳۷۷). مدارس جدید در قاجار بانیان و پیشروان، تهران: رشد.

کسروی، احمد. (۱۳۴۴). تاریخ مشروطه ایران، تهران: امیرکبیر.

کوچک‌پور، صادق. (۱۳۶۹). نهضت جنگل و اوضاع فرهنگی - اجتماعی گیلان و قزوین، رشت: گیلکان.

گلریز، محمدعلی. (۱۳۶۸). مینودر یا باب‌الجنه قزوین، قزوین: انتشارات طه با همکاری مرکز قزوین، نشر میراث فرهنگی قزوین.

گلریز، محمدعلی. (۱۳۹۰). اداره شهرداری قزوین. در مجموعه مقالات قزوین، دفتر دوم به کوشش مهرداد پرهیزکاری، تهران: روناس.

محبوبی اردکانی، حسین. (۱۳۶۸). تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران، تهران: دانشگاه تهران.

ورجاند، پرویز. (۱۳۷۷). سیمای تاریخ و فرهنگ قزوین، ۳ج، تهران: نشرنی.

روزنامه بازپرس، شماره ۷۲، سال دهم، ۱۳۱۴/۱۱/۱

روزنامه اطلاعات، ۱۳۰۶/۶/۱۴، شماره ۳۰۰

روزنامه اطلاعات، ۱۳۱۴/۶/۱۹، شماره ۲۵۸۳

روزنامه اطلاعات، سال هفتم، شماره ۱۸۷۷، ۱۳۱۲/۱/۳۱

روزنامه اطلاعات، شماره ۴۳۷، ۱۳۰۶/۱۲/۲

روزنامه بازپرس، شماره ۱۳، ۱۳۰۵/۱۱/۹

روزنامه بازپرس، ۱۳۰۷/۳/۱۴، سال سوم، شماره ۳۱

روزنامه بازپرس، به تاریخ ۱۳۱۰/۱۰/۲۲، شماره ۹۸

روزنامه بازپرس، به تاریخ ۱۳۱۰/۱۲/۴، شماره ۱۱۰

روزنامه بازپرس، شماره ۳۳، ۱۳۱۴/۵/۱

روزنامه بازپرس، شماره ۱۶، ۱۳۱۴/۵/۱۶

روزنامه بازپرس، شماره ۴۵، ۱۳۱۴/۶/۱۶

روزنامه بازپرس، شماره ۴۶، ۱۳۱۴/۶/۱۸

روزنامه بازپرس، شماره ۴۹، سال دهم، ۱۳۱۴/۶/۳۱

روزنامه بازپرس، شماره ۵۲، سال دهم، ۱۳۱۴/۷/۹

روزنامه بازپرس، شماره ۷۲، سال دهم، ۱۳۱۴/۱۱/۱

روزنامه بازپرس، شماره ۷۷، ۱۳۱۴/۱۱/۲۰

روزنامه بازپرس، شماره ۸۵، سال دهم، ۱۳۱۴/۱۲/۲۳

روزنامه بازپرس، شماره ۱، سال ۱۱، ۱۳۱۵/۱/۱۰

روزنامه پیکان، سال اول، شماره ۱۰۲، ۱۳۰۲/۱۲/۲۶

روزنامه صلاح بشر، سال اول، شماره ۳، ۱۳۰۳/۴/۷

روزنامه نصیحت، شماره ۱، ۱۳۰۲/۱۱/۱۹

روزنامه نوروز، ۱۰۳۷، سال چهارم، ۱۳۱۹/۱۰/۴

روزنامه نوروز، شماره ۱۰۳۵، سال چهاردهم، ۱۳۱۹/۹/۱۲

روزنامه نوروز، شماره ۱۰۳۶، سال چهاردهم، ۱۳۱۹/۹/۲۸

روزنامه نوروز، شماره ۱۰۳۷، سال چهارم، ۱۳۱۹/۱۰/۴

روزنامه نوروز، شماره ۱۰۴۰، سال چهارم، ۱۳۱۹/۱۱/۱۲

روزنامه نوروز، شماره ۱۰۴۱، سال چهارم، ۱۳۱۹/۱۱/۱۷

روزنامه نوروز، شماره ۱۰۴۲، سال چهارم، ۱۳۱۹/۱۱/۲۶

روزنامه نوروز، شماره ۱۰۴۳، سال چهارم، ۱۳۱۹/۱۲/۳

اصلاح کتب مدارس، فصلنامه تعلیم و تربیت، دی ۱۳۰۴، سال اول - شماره ۱۰، ص ۳۰ - ۳۴.

تعلیم و تربیت، سال ۱، ش ۱، فروردین ۱۳۰۴، ص ۳۰؛ همان سال ۲، ش ۹ و ۱۰ دی ۱۳۰۶، ۴۶۰.

مجله تعلیم و تربیت، خرداد ۱۳۰۵

مجله تعلیم و تربیت، خرداد ۱۳۰۶

مجله تعلیم و تربیت، سال تحصیلی ۱۳۱۴-۱۳۱۳

مجله تعلیم و تربیت، خرداد ۱۳۱۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۱۱۷۹۶-۲۹۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۳۷۹۱-۲۹۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۵۴۹۱-۲۹۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۳۵۹۶۴-۲۹۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۱۴۳۰۸-۲۹۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۲۹۷-۲۹۸۸۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند (۲۹۷-۱۴۳۳۲)

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۲۹۷-۲۲۰

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۲۹۷-۴۰۸۲۲

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۲۹۷-۳۵۳۲

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۲۹۷-۱۳۱۹۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۲۲۵۳-۱۰۱۰۰۸

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۲۳۲۴-۱۰۱۰۰۸

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۲۹۷-۱۴۳۱۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۲۹۷-۲۲۷۵۳

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۴-۲۰-۱۵۰۲۰-۲۹۷۰

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۱۵۸۷۶-۲۹۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۲۹۷-۲۹۸۸۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند ۳۱۰۴۶-۲۹۷